

2 Soustava funkčních stylů (doc. PhDr. Milena Krobotová, CSc.)

Obsah kapitoly

Text kapitoly

Naše mateřština je jazyk vysoce kultivovaný, výrazově bohatý, jemný, vytříbený a je naší povinností dále ji rozvíjet. To však též znamená, abychom všechno to, co již bylo utvořeno uchovávali, plně toho využívali, aby to bohatství sloužilo našemu společnému epochálnímu dílu.

(F. Trávniček)

Cíle

Po prostudování této kapitoly získáte předpoklady k tomu, abyste dokázali:

- Vymezit pojmy funkce, funkční styl, soustava funkčních stylů.
- Uvést základní dělení funkčních stylů a charakterizovat je.
- Specifikovat jazykové prostředky typické pro hovorový styl.
- Charakterizovat základní funkci odborného stylu a nejčastěji používané jazykové prostředky.
- Specifikovat základní funkce administrativního stylu a základní jazykové prostředky, jichž používá.
- Pojmenovat základní funkce publicistického stylu a charakterizovat nejčastěji používané jazykové prostředky jednotlivých jazykových rovin.
- Dokázat pojmenovat základní znaky uměleckého stylu a charakterizovat ho.

Průvodce studiem

Ve druhé kapitole vás stručně seznámím s funkčními styly, především s uplatněním a stylistickým využitím prostředků jednotlivých jazykových plánů. Struktura pojednání o stylech je jednotná, a proto se přímo nabízí možnost získat utříděný přehled o charakteristice jazykových prostředků používaných v jednotlivých stylech. Doporučuji vám, abyste se studiem nespíchali a získané poznatky srovnávali s vlastními jazykovými zkušenostmi. Náležitou pozornost věnujte i jednotlivých cvičením. Přeji vám hodně úspěchu ve studiu.

Doba potřebná ke studiu

Předpokládám, že kapitolu zvládnete prostudovat během **3 hodin**.

2.1 Funkční stylistika a funkční styly ↑

Pojem *funkční styl* vymezila *funkční lingvistika* jako jeden z nejprogresivnějších směrů stylistiky. Zahrnuje oblast vyjadřovacích prostředků a postupů, je dán určitými slohovými útvary a tvoří s jinými funkčními styly *soustavu funkčních stylů spisovného jazyka*. Za nejzávažnější faktor při slohových jevech se považuje jejich *funkčnost*, tj. přisouzení určité funkce nebo komplexu funkcí vyjadřovacím prostředkům a postupům v konkrétním

O funkčním stylu

jazykovém projevu při konkrétním použití. *Funkce* je dána vztahem mezi jazykovým prostředkem a jeho účelným využitím.

Pro zájemce

Základy teorie funkčních stylů vytvořil především B. Havránek (1932, 1942), který vymezil rozsah funkčních stylů češtiny i pro *Ottův slovník naučný nové doby* (1940, přetištěno 1960), ale i V. Mathesius (1932, 1940, 1942). Havránkovo pojetí přejímá J. V. Bečka (1948), později F. Trávníček (1953). Charakteristiku funkčních stylů obsahují zvláště práce A. Jedličky (1963, 1970, 1973, 1978 aj.). Teorie funkčních stylů rozpracoval *Pražský lingvistický kroužek* (1926-1948). K jeho předním představitelům patří: B. Havránek, R. Jakobson, N. S. Trubecký, J. Mukařovský, J. Vachek a další. Zásadní význam pro klasifikaci funkčních stylů má pak liblická konference (1954), která nastínila hlavní úkoly stylistiky, a to:

- chápat stylistiku především jako jazykovědnou disciplínu;
- vypracovat systém české stylistické terminologie, ujasnit základní stylistické pojmy;
- zkoumat stylistické jevy nejen z pohledu současnosti, ale také z hlediska historického;
- vytvořit systémovou metodiku rozboru uměleckého stylu.

Je třeba uvést i celostátní konferenci ve Štíříně (1982), která vedle tradičních všeobecných otázek konečně obrátila pozornost také k dosud opomíjené problematice teorie vyučování stylistiky.

Hranice stylů není ustálená, stále se vyvíjí, a proto také existují různá třídění. V české jazykovědě se obecně rozšířilo dělení funkčních stylů na

Základní funkční
styly

- *prostě sdělovací (běžně dorozumivací)*,
- *odborný*,
- *publicistický*,
- *esejistický*,
- *umělecký*,
- *administrativní*,
- *řečnický*.

Základní funkcí uvedených stylů je *funkce sdělná* (informativní, dorozumivací), která je doplněna o funkce další (odbornou, estetickou, agitační, vzdělávací aj.).

2.2 Funkční styl hovorový (běžně dorozumivací, prostě sdělný) ↑

Základní funkce projevů je funkce *prostě sdělná* (B. Havránek, A. Jedlička), *věcně informační* (K. Hausenblas). Jde o projevy běžně komunikačního styku (např. běžné rozmluvy, zprávy, oznámení, upozornění, jednoduché popisy a vyprávění), které jsou neveřejné, spontánní a vázány na určitou komunikační situaci.

Obecná
charakteristika
hovorového stylu

Hovorový styl je primárně styl konverzační (dialogický), převažuje v něm *mluvenost* (projevy mluvené), fixace písmem se nepředpokládá (s výjimkou korespondence, mailové pošty, SMS, chatování apod.). Primární funkce je funkce dorozumivací; převažuje *dialogičnost*, i když může jít i o projevy monologické (nepřerušovaná replika jednoho mluvčího). Projevy jsou nejčastěji realizovány v *soukromém prostředí*, a proto jsou uvolněné (nejvíce v lexikální rovině). K jeho dalším znakům můžeme řadit: *situační zakotvenost*, *adresnost sdělení*, *expresivitu projevu*.

K základním vlastnostem patří:

- volnější vyjadřování,
- stručnost,
- jednoduchost,
- subjektivní hodnocení,
- sklon k expresivnosti,
- tolerance menší míry nespisovných prvků (zvláště lexikálních).

V oblasti společenské konverzace se vytvářejí komunikativní modely a ustalují se ve společenském styku. Podle některých teoretiků tvoří tzv. *styl konverzační*.

Styl konverzační

Lexikální prostředky nejsou tak bohaté jako u ostatních stylových vrstev. Distribuce slov je nesymetrická, převažují slova s velkým rozsahem a malým obsahem. Snaha po bezprostřední reakci se projevuje použitím slov a výrazů s neurčitým nebo širokým významem (*toto, ono, a tak, to a to*); častá je frekvence citoslovcí a citových částic (*no, tedy, pravda, samozřejmě*), frazeologických obrátů, přísloví, pořekadel, názorných přirovnání i metaforických pojmenování (*chytat Prahu, brnknout někomu, mít papíry v pořádku*). Frekventované je použití příslovečných výrazů, jejichž význam je oslaben tak, že poklesly až na úroveň slov nadbytečných (*Bylo tam prakticky pár lidí.*). Záporných sloves se často používá při zdůraznění kladného významu (*co se nestalo = stalo se*).

Lexikální
prostředky
hovorového stylu

Úkol 10

Vyhledejte lexikální prostředky typické pro hovorový styl:

Ono se řekne privátně doštudovat! Já už jsem si toho lízнул, pane; a nic z toho nebylo. Já vím, jaká je to radost. A ještě dva, tři roky se s tím otravovat - copak, já to vydržím, myslí si Standa smutně a rozumně, ale nebude to žádný med. Budu se muset pořádně našpuntit, budu dřít jako mourovatý, - to ti, člověče, přestane courat a okukovat, jak kde kvetou růže; doma budeš sedět, hlavu v pěstích a vejřit do knížek, až zblbneš.

(Podle K. Čapka)

Důležitou významovou skupinou jsou kolokvialismy (*barák, šéfovat*), pejorativa (*babizna, psisko*), meliorativa (*brouček, mamička*), slang (*žákajda, tříd'as*), v současné době jsou časté vulgarismy, které však mnohdy mluví jako vulgární slova již ani nepocitují (např. oslovení mladých lidí *vole, vole*); uplatňují se slova cizího původu (*nóbl, machrovat, medicína*). Slova knižních se obvykle používá jen pro vyjádření komické nebo parodické.

Slovotvorné prostředky plní požadavek stručnosti a jednoduchosti. Častá je univerbizace (*litrovka, asfaltka, dopravák, Václavák, náklad'ák, zasedačka* aj.), dále zkratková slova (*sto káčé, poslat esemesku*), eliptická pojmenování (*nemám drobné, moje nastávající*), slovesa tvořená příponami *-it* (*kuchařit, včelařit*), *-ovat* (*učitelovat, ředitelovat*), *-írovat* (*kočírovat, fantazírovat*). U obyvatelských jmen převažuje zakončení na *-ák* (oproti *-an*), př. *Pražák, Olomoučák, Ostravák* aj.

Slovotvorné
prostředky
hovorového stylu

Morfologické prostředky jsou slabě příznakové, př. infinitivy typu *říct, péct, tlouct*, 1. os. sg. na *-u* (*skáču, mažu*) aj. Některé z nich slouží k vyjádření expresivity (př. *dát góla, najít hříba*). Podstatná jména (i shodná přídavná jména a zájmena) mají v 7. pádě u všech rodů zakončení *-ma* (*s těma známýma pánama, ženama, městama*). U sloves se v 1. osobě množného čísla odsouvá koncovka (*přijdem, kupujem, nesem*). U 2. slovesné třídy se dává přednost přičestí minulému podle vzoru *mine* (*plácnul, začnul, stárnul...*). Jemných

Morfologické
prostředky
hovorového stylu

stylových rozdílů mezi slovesnými tvary lze využít i umělecky, např. *Jsem rád, že jsem naživu. Že žiju, dýchám, že miluji, že doufám, že pochybuji, že sním, pláču, směju se, že se bojím.* (J. Werich)

Hláskové prostředky. V hovorovém stylu jsou frekventovány hláskové varianty *-é-/í-* (*kolíbat, zalívat, líp, míň*), *-ý/-ej-* (*strejc, mlejn*), *ú-/ou-* (*ouřada, ouzký*) a užití protetického *v-* (*vokno, von, voni*) - viz dále.

Hláskové
prostředky
hovorového stylu

Syntaktické prostředky. Frekventované jsou jednodušší komunikáty, není zcela jasně vymezena hranice výpovědních celků (u některých mluvčích lze obtížně sledovat hranice vět). K příznakovým prostředkům patří všechny *zvláštnosti a nepravidelnosti větné stavby*. Důležité postavení má *intonace*, která se využívá při aktuálním členění výpovědi a nese výrazné signály emocionality. Věta vzniká lineárně, je přerušovaná, souvětí jsou často asyndetická, spíše jde o přičleňování jednotlivých vět, tzv. juxtapozici (*Jde a jde, smutná, hlava plná starostí, musí ještě napsat dopis, nakoupit mohla už včera...*). Vyjadřování vztahů mezi větami je méně přesné, frekventované jsou polysémantické spojovací prostředky, např. *že, když*, absolutní *co* ve větách vedlejších (*Chlapec, co včera přišel.*), spojka *a* v přípustkovém významu (*Udělal to dobře, a býval to takový nešika.*), *ať* ve významu připouštěcím (*Není to drahé, ať to stojí stovku.*) a *aby* zesilující zápor následující věty hlavní (*Aby se zeptal, to se nezeptá.*). Časté je opakování formálního podmětu (*on, ona, oni*) ve větách s podmětem vyjádřeným substantivem (*On se ten kluk snad bude chtít ženit!*) a užití nadbytečného přívlastkového *ten* (*Co jen ty děti dneska dělají.*). Příznaková je konstrukce typu *Je vidět Sněžka* (neutrálně *Je vidět Sněžku.*).

Syntaktické
prostředky
hovorového stylu

Kompoziční prostředky. Struktura projevů je volná, neexistuje členění komunikátu na uzavřené celky spojené jedním motivem. Řazení motivu je asociativní (chaotické) a v jazykovém vyjádření nemusí být motiv ani dokončen. Některé motivy se vyjadřují opakovaně, jsou doplněny motivy vedlejšími a dalšími souvislostmi.

Kompoziční
prostředky
hovorového stylu

Úkol 11

Vyhledejte v textu syntaktické prostředky charakteristické pro hovorový styl:

Maminka, ta to tedy vzala za správný konec. No né? A jak tedy, když ne, jak říkala. Říkala, bude pršet. A co? Prší! To tedy prší - leje. Honzo, nechod' do toho. Nemáš paraple, co bez něho. Budeš mokrý jak hashrman. - No vidíš, říkalo se to, a ty ne a ne poslechnout. Ted' z tebe můžem potok vyždímat.

Pro zájemce

Uměle stylizované projevy hovorového stylu jsou velmi časté také v umělecké próze (např. u Čapka, Pavla, Hrabala, Párala, Viewegha aj.), kde mají za cíl navodit u čtenáře pocit aktuální bezprostřednosti vyjadřování.

Příklad

[...] Máma je už delší dobu pracovně ve Státech, a když říkám ve Státech, tak samozřejmě, že myslím Spojený státy americký, a otec se tam za ní na léto chystá, z čehož má asi největší radost moje ségra Pepina, protože si myslí, že se na to léto nakvartýruje do pražského bytu i s tím novým blbečkem. Já nevím, co se jí stalo, ale

ségra mluví úplně jinak než většina normálních lidí. Když si hraje na drsňačku, což je skoro pořád, tak to vám z ní lezou jen takový jako úlomky mluvy, mám pocit, že by byla ráda, aby to vypadalo, jako že jí vod huby lítaj třísky, jak do toho nekompromisně šije, a přitom pořád drtí v zubech žvejkačku [...].

(Podle Šabach, P. Ramon (*psáno pro New York Times*). Praha: Paseka, 2004, s. 19)

Úkol 12

Charakterizujte text a uveďte znaky hovorového stylu:

A. Těch vran, to!

B. Máte pravdu, vrána na vránu.

A. Až je z nich černo.

B. A smutno. Podívejte se, jak se slétávají, houfují. Asi aby nebyly samy.

A. Jak u lidí, povídám, jak u lidí. Vrána k vráně sedá, jak se přece říká. Bude jim teď na zimu smutno.

B. To se jim nedivím. Okounět tak kolem vlaku. Ani se ho myslím nebojí.

A. Ále, co by se bály. Vždyť žádná není sama. Copak byste se bál - kdybyste byl vrána?

B. Víte, já se nikdy nebojím, ničeho a nikoho, nikdy. To o mně každý ví. Ale pták je pták. Je, a zase není. Ale bůh ví, třeba se pták ani vlaku nebojí.

A. Ba, kdoví jak to je. Ale to myslím budou havrani, ne vrány. Havran je větší než vrána.

B. To je! A jak přešlapujou! Asi jim mrznou nohy. Zebe jim. A co teprve až napadne sníh, že? To budou spíš havrani.

A. To jim bude hůř. Ale kdopak by se staral o vrány, člověk má svých starostí dost.

(Podle J. Chlouпка)

Průvodce studiem

Stručně jste se seznámili s prvním funkčním stylem. Věřím, že jste se v textu dobře orientovali a že vám přinesl některé nové poznatky, které budete moci uplatnit při studiu dalších stylů. Můžete si chvíli odpočinout a pak se znovu pustit do studia.

2.3 Funkční styl odborný ↑

Základní funkce je *odborně sdělná*, texty jsou nociónální povahy. Potlačují se subjektivní slohotvorní činitelé, oslabuje se vliv prostředí a kontextu, převažuje forma monologická. Texty směřují k nadčasovosti, a proto musí být poznatky formulovány tak, aby mohly být pochopeny i s odstupem doby. Tendence k co nejpresnějšímu předání informací vede k vytváření *textových modelů*, př. model popisu objektů v biologii nebo uměnovědě je ustálen také v mezinárodním měřítku. Ve společenských vědách je modelovost menší než ve vědách exaktních (k výrazné modelovosti směřuje např. vyjadřování právnické). Texty vykazují rysy intertextovosti (odkazy na literaturu, citace apod.). Nepoužívá se prvků emocionálních a expresivních. Výskyt nespisovných výrazů se hodnotí jako vážný nedostatek. Základními vlastnostmi jsou: *určité, přesné vyjádření, jednoznačnost v pojmenování i ve vyjádření všech myšlenkových postupů a vztahů a obsahová úplnost*. Jazykové prostředky se přizpůsobují těmto požadavkům - *intelektualizují se* (užití výrazů knižních, výrazů méně frekventovaných, vyšší frekvence cizích slov, užití přechodníků,

O odborném stylu
obecně

jmenných vazeb, složitější výstavba souvětí apod.).

Podle funkce a způsobu používání jazykových prostředků je obvyklé toto dělení odborného stylu:

Dělení odborného stylu

- **Styl vědeckonaučných textů (teoretický).** Převažují v něm odborné termíny, jeho cílem je podat přesné, výstižné a úplné poučení o zkoumaném jevu. Vyjadřování musí být jednoznačné, stavba vět propracovaná, členění textu logické. Jazyk je intelektualizován. Základem je výkladový a úvahový slohový postup, doplněný odborným popisem.
- **Styl praktický odborný (odborný v užším slova smyslu).** Používá se např. při popisu pracovních postupů ve výrobě i v administrativě. Sdělení musí být podáno tak, aby se informace daly snadno a rychle zpracovat. Užívá se ustálených prostředků, mnohdy i celých formulací (např. v obchodní korespondenci nebo v úředním styku). Poznatky nemusí být nové, obracejí se k praktické činnosti. Vyjadřování je méně exaktní. K tomuto stylu řadíme i některé zvláštní stylové oblasti, např. administrativně správní.
- **Učební styl.** Je zastoupen zvláště v učebnicích. Zprostředkovává informace, aktivizuje zájem o ně a záměrně působí na adresáta.
- **Styl populárně naučný.** Využívá publicistických a beletristických prvků, synonym, některé projevy jsou didakticky zaměřeny. Více se parafrázuje než cituje, bohatá jsou názorná přirovnání, grafy, nákresy, uplatňují se také výrazy expresivní, termíny a pojmy se vysvětlují.

Úkol 13

Přiřaďte ukázkou k jednomu z odborných stylů a své rozhodnutí zdůvodněte:

Podivte se dovednosti jazyka, který postavil vedle sebe a proti sobě hráče a herce. Ne že stvořil zvláštní slovo pro člověka, který na prknech hraje nějakou postavu - to jazyk učiniti musil. A jak to udělal, jak prostě, jak elegantně; v obou případech vyšel ze slovesa hráti a rozlišil obě slova jen významotvornou příponou (původní tvar herce byl hřeč). Pro totéž pojmové rozlišení musela franština vytvořit dvě slova prarozlišná: le joueur - l'acteur. Němčina musila sáhnout do dílny svých kompozit: der Spieler - der Schauspieler. Není to chlapík, ta čeština!

(P. Eisner)

Lexikální prostředky. Vysokou frekvenci mají odborné názvy a jména, jde o projevy informačně nasycené, náročné na vnímání. Vedle termínů se vyskytují ustálená pojmenování nebo konstrukce, tzv. **šablony** (mit platnost, podat důkaz, být výsledkem aj.). Náročnost textu do určité míry snižuje určitá stereotypnost a vysoký index opakování slov. Jazykové prostředky jsou přísně spisovné, nepoužívá se slov emocionálních a expresivních. Ze stylistického hlediska je důležité zapojení termínu do textu a jeho působení na stylovou charakteristiku textu samotného. **Termíny** patří k výrazům se stálou stylovou hodnotou (příznak příslušnosti k odbornému vyjadřování je u nich patrný i mimo vlastní text). Charakteristická je pojmovost (nacionálnost) a intelektuálnost. Dobrá znalost termínů patří k základnímu komunikačnímu vybavení autora. Ve vědeckých textech se dává přednost mezinárodní terminologii. Důležitým rysem je tendence k *nominalizaci*. Pojmovost je posilována zvláště užíváním konkrétních údajů (vlastní jména, data, matematické symboly, fyzikální a chemické značky aj.). Přejít mezi termíny a netermíny je v každé tematické oblasti plynulý. Je-li termín užíván v textech pouze jednoho oboru, je to termín jednooborový. Existují však i termíny dvouoborové, př. *valence* (chemie, lingvistika) či víceoborové, př. *množina* (matematika, logika, lingvistika). Tvoření termínů, jejich přejímání, resp. i počesťování představuje dynamický, otevřený proces (viz dále).

Lexikální prostředky odborného stylu

V mluvených projevech mají poměrně vysokou frekvenci *profesionalismy*, ale i výrazy

slangové.

Morfologické prostředky. Stavbu odborného textu charakterizuje především jeho spisovnost. Ze slovnědruhového hlediska převažují substantiva (asi 44,35 %), nižší frekvenci mají adjektiva (asi 16,25 %), nejnižší frekvenci slovesa (asi 14,15 %). Poměrně vysokou frekvenci mají předložky, zvláště sekundární, deiktická zájmena a podřadící spojky. U substantiv je charakteristický vysoký podíl genitivu a vyšší podíl substantiv typu *kost* a *stavení*. Používá se některých pádových vazeb, např. vazby s prostým akuzativem (*uvažovat množinu, uvažovat prostor*). Ze slovesných tvarů je nejčastější 3. osoba jednotného čísla a 1. osoba množného čísla. Zřídka se vyskytuje tzv. ich-forma, je nahrazena autorským plurálem (*uvádíme, dokládáme, poukazujeme*). Z modů je nejčastější indikativ, z časů přezens, poměrně vysokou frekvenci mají pasivní tvary. Vedle neosobních konstrukcí (*do destilované vody se přidá; tvary se vyjadřují*) se u sloves dává přednost gnómičkému času. V psaných projevech mají vysokou frekvenci nevlastní (sekundární) předložky. Vznikají většinou ze substantiv v pádech prostých (*během čeho*), předložkových (*v průběhu čeho*), stávají se jimi původní příslovce (*včetně čeho*) nebo tzv. ustrnulé přechodníky (*nehledě k čemu*) aj. Slouží k pregnantnějšímu vyjadřování vztahů mezi větnými členy.

Morfologické
prostředky
odborného stylu

Úkol 14

Určete typické prostředky odborného stylu a zvažte, jakou mají funkci v textu:

Číslo

Gramatický prostředek čísla u sloves je funkčně spjat s gramatickým číslem u substantiv (a substantivních zájmen a číslovek) a tímto prostřednictvím přísluší k funkčně-sémantickému komplexu vyjadřování kvantovosti v češtině. Na rozdíl od substantiv nepodává mluvnické číslo u sloves samo o sobě žádnou kvantitativní informaci o ději (činnosti, stavu nebo vztahu) vyjádřeném slovesem, nýbrž pouze odkazuje ke kvantitativním rysům substance (bytosti a věci), která je nositelem tohoto děje. V druhé řadě odkazuje k mluvnickému číslu substantiva (nebo jeho substantivního ekvivalentu), jímž je tento nositel vyjádřen a s nímž slovesný predikát souvisí jako se svým subjektem.

(Mluvnice češtiny 2)

Syntaktické prostředky. Převažují složitá souvětí nad jednoduchými větami (častější je hypotaxe), relativně více je zastoupeno souvětí o čtyřech i více větách; je zjištěna průměrná délka souvětí 19,97 slov, věta jako predikační jednotka má průměrně 9,3 slov (je to více než u jiných textů). Jednoduchá věta je mnohdy delší než souvětí a tvoří v ní asi 20 % predikátů spona *být*. Relativně vysoká je frekvence jednočlenných vět slovesných. Používá se polovětných vazeb, přechodníkových konstrukcí, parenteze s vysvětlující funkcí (např. časté poznámky v závorkách). Typické jsou genitivní přívlastky (*příčiny všech jevů, rozbor situace* aj.). Přesnějším a odstíněnějším vyjádření vztahů mezi větami v souvětí se dosahuje spojovacími výrazy, které bychom mohli označit jako složené. Skládají se z původní spojky a z výrazu nespojkové povahy, který stojí ve větě řídící, př. *za tím účelem, aby; takovým způsobem, že; následkem toho, že; v souvislosti s tím, že; se zřetelem k tomu, že* aj. Šíření těchto výrazů je podporováno působením internacionalizační tendence v současné spisovné češtině (mají oporu ve světových jazycích).

Syntaktické
prostředky
odborného stylu

Kompoziční prostředky. Tvorbě textů předchází delší přípravná fáze, v níž autor shromažďuje materiál, provádí pozorování, pořizuje záznamy z experimentů, studuje literaturu oboru apod. Již v této fázi vytváří hlavní linii své práce, základ předpokládané kompozice celku. Opírá se o úzus odborných textů i o úzus oboru. Rozsah textu by měl odpovídat tematice a hloubce jejího zpracování, i když je někdy limitován i vnějškově (např. vymezením počtu stran). Základním slohovým postupem je postup *výkladový* a *úvahový*, postup *popisný* (při odborném popisu), v popularizujících pracích i postup *vyprávěcí* (jeden z prostředků beletrizace textu). Specifickým rysem je spojení jazykového sdělení s prostředky jiných kódů (schémata, náčrtky, ilustrace aj.). Nejde o doplněk textů, ale o integrální součást sdělení. Nezřídka obsahují práce i zvukovou přílohu.

Úkol 15

Určete typické prostředky odborného stylu:

Venuše má téměř přesně kulový tvar. Radarovými měřeními byl určen výškový profil planety. Je s několika málo výjimkami rovinatá, celých 60 % povrchu leží v rozmezí 500 m od střední úrovně, zvolené za základní hladinu s poloměrem 6 051,2 km. Pouze 8 % povrchu leží více než 2 000 m nad základní hladinou a jen 1 % leží ve větší hloubce než 2 000 m pod základní hladinou. Na vyvýšených územích, která připomínají pozemské kontinenty, zvedá se několik divokých horských oblastí. Nejmhutnější je asi 750 km dlouhý masív Maxwellova pohoří na území zvaném Ištár.

(Z tisku)

Z odborného stylu se někdy vyčleňuje jako samostatný *funkční styl administrativní* a *funkční styl esejistický*.

Průvodce studiem

Dokončili jsme pojednání o dalším funkčním stylu - o stylu odborném. Doporučuji věnovat textu pozornost, neboť některé zásady budete potřebovat při psaní vaší magisterské či závěrečné práce. V souvislosti s touto kapitolou se zaměřte podrobněji i na slohový postup odborný a popisný (včetně studia jednotlivých slohových útvarů). Ke kapitole se pravidelně vracujte. Po menší pauze se znovu pusťte do dalšího studia.

2.4 Funkční styl administrativní ↑

Vyskytuje se jen v písemné podobě. Jeho základní funkcí je *funkce řídicí (direktivní)* jako příznačná funkce pro administrativu, která je vázána na *funkci sdělovací (zpravovací)* a *operativní (správní)*. V různých projevech se tyto základní funkce uplatňují v různé míře. Hranice s ostatními styly není zcela zřetelná (zvláště se stylem odborným a publicistickým). Styl je náročný na dodržování norem v oblasti věcné i formální; administrativně právní předpisy musí být věcně správné, účelně a dokonale formulovány. Protože se očekává dodržování předepsaných norem, má autor relativně malou možnost stylové volby, která ustupuje do pozadí. Zastřen bývá i vztah k adresátovi.

O stylu
administrativním
obecně

Lexikální prostředky. Používá se relativně nerozsáhlé slovní zásoby. Styl má vypracovanou vlastní terminologii, ale používá i terminologii z oborů jiných (*odběratel, poplatník, faktura, urgence, platební výměr, pojistná událost* aj.). Frekventovaná jsou

Lexikální
prostředky
administrativního
stylu

zkratková slova, někdy ne plně spisovná (*zamini, genštáb*), zkratky (*VHČ, IČO, ČOB* - Česká obchodní banka - vyslovováno také „čobka“; *AGB* - častá anglická výslovnost [ejdžíbí]; *s. r. o.*) a jejich odvozeniny (*esemeska, esemeskový vzkaz, eseročko, eseročkový*), značky (*typ 003, T 80*), které by měly být vždy identifikovatelné jak autorem projevu, tak i jeho adresátem, *univerbizované výrazy*, které vznikají ze snahy po jazykové ekonomii a jsou často nespisovné, *profesionalismy* a *slangové výrazy* (*koníček* = posuvný jezdec, *žrádýlko* = náplň do sešivacího stroju aj.). Frekventované jsou *multiverbizované jednotky*, zvláště rozložené vazby slovesně-jmenné (*provádět sběr*). Často se vyskytují slovesné odvozeniny tvořené pomocí předpon *vy-*, *od-* (*požadavky byly vykryty; zprávu je potřeba odsouhlasit*).

Pro zájemce

Někteří pisatelé se snaží vyjadřovat zvláště „vybraně“. Vznikají však nezřídka projevy strojené, nepřirozené, slohově nevyvážené, někdy i věcně nepřesné. Bývají přesyceny zhuštěnými jmennými konstrukcemi, sekundárními předložkami, zastaralými výrazy, např. *na základě právě Vámi vyplněného dotazníku; z titulu mimořádného významu; námi již vícekrát urgovaný, leč nedodaný materiál* aj.

Morfologické prostředky. Texty by měly být spisovné a užívat neutrálních, popř. knižních tvarů. Vyšší frekvenci mají jména a číslovky, nižší frekvenci slovesné tvary. Z pádů je nejčastější genitiv a nominativ (zvláště jmenovací). Ze snahy po hyperkorektnosti se vyskytuje např. v Npl zakončení *-é* na úkor *-í* (*reprezentanté, atleté* aj.). Při vyjadřování direktivních příkazů a zákazů se využívá deverbativních adjektiv (*vyhotovený, podepsaný, započatý, odstoupivší, nahradivší*). Frekventovaný je indikativ všech časů a neosobní tvary sloves. Adresátům se zpravidla vykává, a proto je častější 2. osoba množného čísla; 1. osoby množného čísla se užívá v souvislosti s činností odesílatele (*žádáme Vás; zasíláme Vám* apod.). Za slohově nevhodné se považuje použití 2. osoby množného čísla zvrtných sloves (*žádáte se, vyzýváte se*). Tento typ může vést i k věcné záměně (*pracovníci se chválí, vyznamenávají*). Užívá se predikativ, zvláště modálních (*je nutno, třeba, možno, lze*).

Morfologické
prostředky
administrativního
stylu

Syntaktické prostředky. Vyjadřování je stereotypní, úsporné, ale explicitní a jednoznačné. Ustálily se obraty a spojení, fráze, šablony, které se zařazují celé do textů, př. *Na základě předběžných jednání s Vámi...; Děkujeme předem za kladné vyřízení naší žádosti. Vyhovuje se Vaší žádosti ze dne...* Věty jsou heslovité a mnohdy mívají význam jen v kontextu (dotazníky, tabulky, výkazy). Typické je zhuštěné vyjadřování jednoduchou větou s vyšší frekvencí jmenných konstrukcí. Jmenný charakter vyjadřování se odráží ve větě stavbě (jmenné jednočlenné věty, popř. dvojčlenné věty s elipsou sloves). Přesnému vyjadřování slouží jednoznačné spojky a předložky, převažují jejich knižní podoby (*oproti x proti, dle x podle*). Nivelizace původních předložek postihuje i oblast administrativní; předložky *na* se např. užívá nediferencovaně, bez ohledu na sémantiku, na úkor předložek jiných (*žádost na vedení podniku; tiskopisy zaslat na podniky*). Nepoužívají se zastaralé formulace jako *níže podepsaný, výše jmenovaný*, ale ani patetická oslovení a pozdravy, př. *Míru zdar! Světu mír!* Vysokou frekvenci mají pasivní konstrukce (*smlouva byla vrácena, úkol byl přijat*), a to i u sloves nedokonavých (*bude hovořeno, bude jednáno, je zmiňována problematika*) místo zvrtného pasiva nebo aktiva.

Syntaktické
prostředky
administrativního
stylu

Uplatňují se slohové útvary jako zpráva, oznámení protokol, zápis, životopis, posudek, podnikový dopis, oběžník, objednávka, výkaz, inzerát apod. (viz dále).

Příklad

Příklad žádosti

Jaroslav Lelek
Rovina 117
463 02 Machnin

Městský úřad
Odbor výstavby
Hlavní nám. 5
463 31 CHRASTAVA

Rovina 2. února 2013

Žádost o povolení stavby studny

Vážení,

na své zahradě umístěné v katastrálním území Rovina, parcela číslo 212/5, chci vybudovat studnu k odběru podzemní vody. V obci není vodovod, potřebuji proto nutně pitnou vodu pro svou rodinu.

Pro zřízení staveniště a příjezd použiji vlastní parcelu. Majitel sousedního pozemku Jaroslav Přichystal nemá proti stavbě studny žádné námitky.

Žádám o vyjádření souhlasu s vybudováním studny. Přikládám doklady prokazující vlastnické právo k pozemku, technický popis vodohospodářského díla a další doklady.

Děkuji předem za brzké vyřízení mé žádosti.

S pozdravem

(Podpis)

Přílohy

Výpis z evidence nemovitostí
Snímek z pozemkové mapy
Nákres studny
Potvrzení Správy inženýrských sítí
Vyjádření souseda

Pro zájemce

Funkční styl esejistický

Spojují se v něm dvě protichůdné tendence - věcnost a estetičnost; jde o sepětí prvků odborného a uměleckého stylu. Faktografické údaje se podávají uměleckými prostředky. Vedle funkce *dorozumivací* a *odborně sdělené* plní i funkci *estetickou*. Od populárně naučného stylu se liší větší subjektivností a exkluzivností výrazu. Hraničí také s publicistickým stylem. Kompozice je volnější než v jiných odborných textech. V eseji vzrůstá podíl příznakových slov, častěji se vyskytnou slova knižní nebo obrazné vyjádření, uplatňuje se variabilnější stavba souvětí. V jednoduché větě jsou frekventované několikanásobné větné členy nebo přívlastkové konstrukce; užívá se i modálně příznakových druhů vět. Musíme odlišovat esejistický styl od

eseje jako žánru.

Průvodce studiem

Dokončili jsme pojednání o stylu administrativním a pro zájemce jsem zařadila stručné pojednání o stylu esejistickém. Některé z uvedených pojmů jsou důležité, a proto věnujte prosím pozornost nejen jim, ale především příkladům, kterými jsou doloženy. Když porozumíte podstatě uvedených příkladů, lépe si zapamatujete také obsah určitého pojmu. Buďte trpěliví, určitě vše zvládnete a použijete ve vlastní praxi.

2.5 Funkční styl publicistický ↑

Vyčlenil se z odborného stylu v 50. letech 20. století, i když první zmínky o novinářském stylu se vyskytují již ve 30. letech 20. století u B. Havránka (1932). Práce J. V. Bečky *Úvod do české stylistiky* (1948) se však ještě o publicistickém stylu nezmiňuje. O slohu novinářském mluví F. Trávníček (1953) a od konání liblické konference (1954) je mu věnována stálá pozornost. Jde o styl velmi bohatý; jeho součástí jsou informující novinové zprávy s prostou funkcí sdělnou, slohové útvary informačně analytické s funkcí komunikativní, získávací a ovlivňující, objektivní výkladové pasáže komentující, ale i úvahy. Výrazně se liší politická publicistika od publicistiky sportovní, expresivně podbarvené glosy a fejetonu, od nociónálně stylizovaného komuniké apod. Jde o styl výrazně dynamický.

O publicistickém stylu obecně

Jazykové projevy dělíme na:

- *publicistiku psanou* (styl novinářský nebo žurnalistický), př. styl periodického tisku;
- *publicistiku mluvenou* (rozhlasová a televizní sdělení, zpravodajství, komentáře, besedy, publicistické pořady apod.).

Cílem projevů je informovat, ovlivňovat, přesvědčovat, získávat i vychovávat. Příznačná je *modelovost* způsobů vyjadřování. Modelový charakter má už kompozice jednotlivých čísel novin, rozsah a sled rubrik umístěných v tisku, v rozhlase a televizi pravidelný sled informací z domova i ze světa apod.

Lexikální prostředky. Jejich povahu určuje požadavek všeobecné srozumitelnosti a přesvědčivosti. Minimálně používáme cizích slov, využíváme beletristických prvků (např. hyperboly: *grandiózní, nedostižný, velkolepý, neslýchaný*), slangu (zvláště ve sportovní rubrice, např. *běžet půlku, zavěsit míč do šibenice*) apod. *Publicismy* tvoří nehomogenní vrstvu. Jde o pojmenování jednoslovná (*trend, masmédiu*) i víceslovná (*časový horizont*), popř. ustálené frazeologické obraty (*Při jednání došlo k oboustranné dohodě.*).

Lexikální prostředky publicistického stylu

Znakem publicistického stylu je *automatizace lexikálních prostředků*, př. použití ustálených přívlastkových spojení (*ožehavý problém, hluboký rozpor, bytostné zájmy*), spojení výrazů náležejících svou sémantikou do jiné komunikační sféry (*kolotoč spekulací, režiséři ekonomiky*), obrazných spojení (*lámat nad něčím hůl*) nebo knižních spojení (*mít ve štítě*). Účinnost ztratila klišé (*otvírat široké možnosti, nehynoucí zásluhy, otevřely se brány výstaviště, veletrhu... aj.*).

Automatizace lexikálních prostředků

Dalším rysem publicistiky je *aktualizace*, př. použití hovorového výrazu ve spisovném textu (*tatrováci a škodováci*), frazeologické obraty (*čára přes rozpočet*), knižní výrazy (*předznamenat*), nezvyklá spojení (*Městu hrozí dopravní infarkt.*), obrazná pojmenování (*Zazvonil nový školní rok.*), obměnu frazeologických spojení (*Šlo to od pěti k nule.*), kontrast (*Staré město mládne.*), slovní hříčky (*vážně, ale převážně nevážně*), zvýraznění obecného vlastního jména (*Budějovický Motor jede na plné obrátky.*). Někdy se aktualizuje také větná stavba, např. méně obvyklým slovosledem (*Překrásná je podzimní krajina na Olomoucku.*). Opakované aktualizace však ztrácejí efekt.

Příklad

Fráze se definuje jako ustálené rčení, ale řekne-li nám někdo tak ustálené rčení jako „dobrý večer“, nenazveme ho proto ještě frázistou. Velmi mnoho výroků, které pronášíme v obyčejném životě, jsou rčení naprosto ustálená. Miliónkrát už bylo řečeno „bolí mě hlava“ nebo „to se ty dny krátí“, a přece to nejsou fráze. Řeč lidu se skládá většinou ze rčení velmi ustálených, přesto lid zpravidla nemluví ve frázích, aspoň ne mezi sebou a o věcech, které dobře zná. Aby se ustálené rčení stalo frází, musí v něm být něco falešného, nepravého a přepjatého. Fráze vždycky tak trochu lže. Fráze není ustálené rčení, fráze je ustálené lhaní.

Pro frázi a frázovitost je příznačné, že skoro vždycky obsahuje nadsázku. Prostá, věcná, opravdově míněná výpověď se nemůže stát frází, i kdyby byla omílána milióny úst denně. Z věty, že někomu umřela teta, neudělá frázi ani nevyšší tlučhuba; jenže tlučhuba to neřekne, nýbrž bude hlásat, že nám neúprosná Morana vyrvala jeho milovanou tetinku. Tlučhuba neřekne, že lidé mají těch daní zrovna dost, nýbrž že náš lid úpí pod břemenem nesnesitelných daní.

Frázi se vytýká, že kazí jazyk a sloh. To je sice pravda, ale její destruktivní síla je daleko hlubší. Fráze stírá rozdíl mezi pravdou a nepravdou.

(K. Čapek)

Frekventovaná jsou *obrazná vyjádření metaforické povahy*. Metaforika nebývá složitá a lze ji (na rozdíl od metaforu umělecké) poměrně jednoznačně dešifrovat (*lidské moře*).

Pro zájemce

Publicistika nejaktuálněji odráží jazyk určité doby, zvláště jazyk politiky (M. Čechová, 1993; F. Uher, 1996). K tzv. módním slovům lze zařadit výrazy: *dopad*, */ne/průhledný*, */ne/průchodný* (návrh), *řádivě* aj. Pod vlivem doby se rovněž zvyšuje frekvence cizích slov nebo slov cizího původu, jejichž písemná podoba se výrazně přizpůsobuje výslovnosti, př. *leader* (lídr / lídr, *punk* [pank] / *pank*, *punker* / *panker* (*pankerka*), *skate* / *skejt*, *tajm* / *time* aj. Od přejatých slov vznikají slova další - odvozená, př. *notebook* (noutbuk (malý přenosný počítač), *notebookový* (vztahující se k notebooku); *sejšn* (neformální setkání profesně či názorově blízkých osob) - z angl. *session* - *sejšnátor* (kdo organizuje neformální setkání), *sejšnovat* (pořádat neformální setkání; účastnit se ho), *sejšnový* (vztahující se k neformálnímu setkání); *skener* / *scanner* (přístroj pro optické snímání grafické předlohy a její převádění do elektronické podoby) - *skenerista* / *scannerista*, *skeneristka* / *scanneristka* (osoba, která pracuje se skenerem, provádí skenování / scanning), *skenovací* / *scanovací* (program), *skenovaný* / *scanovaný* (který je skenován), *skenovat* / *scanovat* (provádět skenování, pracovat se skenerem) apod. Nežřídká se projevuje i „hra s jazykem“, př. *second-hand*, *seconhand* [seknhend] - expresivně *sekáč*.

Ne plně spisovné, nespisovné, anebo neobvykle použité výrazy se uvádějí obvykle v uvozovkách, př. „*hodit na papír*“.

Morfologické prostředky. Často vyjadřují kontakt s adresátem, př. imperativ, 1. a 2. osoba množného čísla (*mějme vysoké nároky na kvalitu; posuďte sami tato opatření* aj.).

Ve sportovní publicistice je frekventovaný genitiv srovnávací (*Holík rychlejší Nováka.*). Lineárním řazením termínů a terminologizovaných sousloví vzniká hromadění genitivních vazeb (*Účastníci londýnského zasedání pracovní komise světového kongresu mírových sil jednali...*), které v některých případech považujeme za stylistickou neobratnost (*Docílení zvyšování pracovní morálky.*). K nejfrekventovanějším slovním druhům patří v publicistickém stylu: *a, v/e/, být, na, ten, který, že, i, o, z/e/*, dále substantiva (*rok, práce, lidé, léta*), adjektiva (*další, nový, celý, národní*) a slovesa (*být, moci/mocht, muset, chtít, říci/říct*) aj. Poměrně vysokou frekvenci mají předložky nevlastní.

Pro zájemce

Specifickou funkci plní např. předložka *díky*, která vyjadřuje těsnější závislosti příčinné i důvodové a signalizuje kladný přístup autora projevu ke sdělení (*díky této iniciativě, dík spolupráci* apod.) K dalším frekventovaným předložkám lze řadit: *v zájmu* (míru, bezpečnosti, prohloubení spolupráce), *v duchu, u příležitosti* aj.

Syntaktické prostředky. Frekventovaná je věta jednoduchá s rozvitými větnými členy, zvláště několikanásobnými, které mají funkci gradačního prostředku. Semknutosti se někdy dosahuje vynecháním některých slov, zvláště spojek a zájmen.

Syntaktické
prostředky
publicistického
stylu

K výrazným syntaktickým prostředkům patří:

- **Přívlastek shodný.** Je často prostředkem stylové aktualizace. Obvykle je jednoduchý, stručný a přímý (*vývozní úkoly, devizová situace, výkonová bilance*). Některá z těchto pojmenování získávají i pojmový charakter (*kalamitní plochy, stolová kapacita, materiálová spotřeba*). Řada spojení vznikla přímo v publicistickém stylu (*průzkumový barometr, tenisový bronz, zlatá raketa* aj.). K frekventovaným přívlastkovým spojení patří: *olympijská televize, pohárová středa, námrazová varování* apod. Shodný přívlastek má také významnou funkci v titulcích, např. *Štěkající výstava.* (= výstava psů) *Skandální tečka. Jablečná lavina.* apod.
- **Parenteze.** Nejčastěji vyjadřuje postoje jiných osob, jež adresátovi připomínají obecné veřejné mínění (*jak je známo, jak se uvádí*) nebo se dovolávají svědectví jiného pramene (*jak XY řekl, uvedl, napsal*); dále vyjadřuje kladný nebo záporný postoj autora ke sdělení (*Právě proto, že bez práce nejsou koláče, jak správně říkáme, musíme...*); může uvozovat přímou řeč nebo předání informací již někým vyřčené (*Umění hospodařit, jak zaznělo v diskusi, znamená umění řídit.*); vyjadřuje rovněž ustálenost a stereotypnost (*jak hlásí tisková agentura; jak to uvádějí zahraniční zpravodajové; jak čteme na stránkách našeho tisku* aj.).
- **Syntaktické konstrukce.** Jsou příznakové zvláště ve sportovní publicistice (*Mužstvo útočilo Novákem.*). Řadíme k nim i tzv. vytýkáci opis (*Byl to opravdu výborný hokej, který odvedli naši hráči.*)
- **Kondenzační prostředky.** Tvoří je např. ustálené vazby se sekundárními předložkami (*v okruhu působnosti, v duchu závěrů, v rámci prohlubování spolupráce* aj.).

Úkol 16

Vysvětlete, jaký charakter mají vsuvky:

Vlivem zvýšené nebo snížené teploty nebo při nedostatku živin (např. při zastavení výroby) hynou uvedené organismy. - V těchto případech se uvádí, že jde o samoznečištění, tj. znečištění bez přímého lidského zásahu. - Knižnost mnohdy se však objeví i v projevu, jehož autor se snaží o jistou (obvykle nefunkční) nadnesenost. - Pojetí 3. kapitoly, jak jsem již uvedl, plně vystihuje záměr autora. - Tato hudba, jistě budete se mnou souhlasit, vhodně motivuje celé dramatické pásmo. - Tím nechci tvrdit, že dobrá rada, jak říká staré české přísloví, není nad zlato. - Naše nároky, pokračoval referující, neustále rostou. - Umění hospodařit, jak zaznělo v diskusi, znamená umění řídit.

Vyskytují se i *nepravé vedlejší věty*, zvláště *vztažné* (*Vinu na prohře má zvláště střední útok, který promarnil všechny šance.*), *časové* (*Janák nezištně nahrál Novákovi k vyrovnávacímu gólu, když sám ještě skóroval v poslední minutě.*) a *účelové* (*Rozběhl se, aby po špatně vypočítaném odrazu laťku srazil.*). Tyto věty hodnotíme v některých případech jako stylovou neobratnost.

Věty *tázací* (zvláště *řečnické otázky*), *zvolací* a *přací* řadíme k prostředkům, které signalizují kontakt s adresátem.

Specifické syntaktické rysy mají **novinové titulky**, vyjádřené nejčastěji větou dvojčlennou (*Sparta odolala.*), jednočlennou větou (*Nová kapitola dějin.*), eliptickou větou (*Vzpěrači rekordně.*), konstrukcemi s infinitivem výzvolným (*Zdokonalit pracovní metody!*) aj. Titulky by měly podávat co nejstručněji maximum informací (*Zdražení vepřového masa.*), anebo naopak vzbudit pozornost tím, že podají jen informaci částečnou (*Odpověď na tvrdou kritiku.*). Bývají zvýrazněny i graficky.

Připomínáme, že *lead* [líd] je zvýraznění prvního odstavce, zamýšlené už při koncipování textu, kdežto *perex* je zvýraznění redakční.

Korespondenční úkol 1

Připravte poutavé titulky:

- pro zprávu (o automobilových závodech; o činnosti divadelního kroužku);
- pro fejeton (o životě vysokoškolského studenta; o nakupování);
- pro reportáž (o letním pobytu na vodě; o cestě po Rakousku);
- pro výklad (o ekologii; o podstatných jménech);
- pro dějový popis (o pobytu na horách; o práci studentů s počítačem);
- pro úvahu (o významu vzdělání; o generačních problémech).

Pro zájemce

Zvláštní postavení v rámci publicistického stylu má **reklama**, která významně ovlivňuje adresáta, i když často nerespektuje únosnou míru a primární se stává komerční stránka. Na mnoha reklamních textech je patrné, že vznikly překladem, či spíše neumělým převodem z cizojazyčných předloh, hlavně německých nebo anglických. Čeština si zatím nestačila vypracovat vlastní osobitý jazyk reklamy, který se jinde utvářel a „zjemňoval“ po celá desetiletí a dosáhl pozoruhodné bohatosti. Máme třeba dostatečný repertoár „lákajících“ adjektiv, který by odpovídal německému *edel*, *frisch*, *herzhaft*, *knackig*, *knusprig*, *traumhaft* apod. Český překlad často působí jednotvárně, nepřirozeně a nenáležitě. Stále slyšíme chvalozpěvy na *svěží vůni*, *svěží chuť*, *vše je fantastické*, *báječné* apod. Texty, které evidentně vznikly v zahraničí, např. nápisy na obalech výrobků, pracovní návody apod., mnohdy prozrazují, že pro jejich původce nebyla čeština mateřským jazykem. Reklamní texty bývají založeny na prostém nebo metaforickém konstatování (*Octavie - Škoda s novou tváří. V bouři finančního světa představujeme jistotu.*). Častá je také hra s jazykem (*Boty pro bosé - boty pro bosse.*).

V rámci publicistického stylu rozlišujeme tři žánry:

- **zpravodajské** (oznámení, inzerát, komuniké, zpráva, krátká zpráva - noticka, článek, report, interview, referát aj.);
- **analytické** (úvodník, komentář, glosa, novinářský posudek, recenze, kritika, projev, proslov, řeč, diskuse, debata, polemika aj.);

- *beletristické* (črta, reportáž, fejeton aj.).

2.6 Funkční styl umělecký ↑

Základní funkcí uměleckého stylu je funkce *esteticky sdělná*, která se uplatňuje s ostatními funkcemi ve vzájemné vázanosti. Všechny projevy této stylové oblasti jsou emocionální a subjektivní, navozují určitou citovou atmosféru. Estetická funkce staví umělecký styl do výrazného protikladu k ostatním stylovým oblastem. Má nejbohatší diferenciaci ze všech ostatních stylů. K základním vlastnostem patří: využívání všech stylů spisovného jazyka (ještě v nedávné minulosti byla krásná literatura považována za hlavní pramen poznání jazykové kultury a vývojových tendencí v jazyce), ale i nespisovných prostředků (dialektu, obecné češtiny, slangu, argotu aj.). Charakteristická je variabilita výstavbových prostředků, metaforičnost pojmenování, subjektivní hodnocení a bohatá vnitřní diferenciaci, jednota obsahu a formy.

O uměleckém stylu obecně

Pro zájemce

Stylistické zkoumání uměleckých projevů má relativně nejdelší tradici. Připomínáme, že od 60. let 20. století se začíná rozvíjet *teorie literární komunikace*, a to zvláště na Slovensku přičiněním tzv. nitranské školy (*Vědeckovýskumné pracovisko literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky pri Pedagogickej fakulte v Nitre*). Tato teorie rozpracovává na základě studia komunikativních vztahů krásné literatury (např. vztah autor - text, autor - tradice literatury, text - realita, čtenář - text apod.) způsob kódování a dekódování informace v textu včetně informace estetické.

Lexikální prostředky. Texty mají široký slovník a index opakování slov je velmi nízký. Poměrně málo jsou frekventované texty založené na neutrální slovní zásobě.

Lexikální prostředky uměleckého stylu

Příklad

Vánoce se přibližují / Lidé obnažují hlavy / Já sám začnu psát básně / O tichém přátelství / Které jsem ztratil...

(O. Wenzl)

Součástí lexikální vrstvy jsou *poetismy*, př. neobvyklé varianty lexémů (*kyn, pohrda*), složeniny (*lunojasný, duhotřpytný*), tvaroslovné obměny (*číš, být tich*) apod. Ke specifickým prostředkům řadíme tzv. *lexikální poetismy* (*kročej, oř, luna, líce*), esteticky příznaková synonyma k názvům neutrálním, př. slova knižní, zastarávající, zastaralá (*rmut, skráň, odvětit, prodlévat, blankytný*), dále obrazná vyjádření realizovaná básnickými metaforami (*hvězdná artilerie, stříbrný vítr*), personifikacemi (*těsto kyne a vzdychá, V. Čtvrtek*), metonymiemi (*Vypijeme číši.*) a synekdochami (*Praha plakala, rodná střecha ho vítala*).

Působivá jsou:

- **Metaforická přirovnání**, př. *Kupci se rozlezli jako červi v sýru.* (V. Vančura) *Bota se rozpučela jako lekninový květ.* (B. Hrabal)

- **Obrazná vyjádření** jsou mnohdy podmíněna osobní invencí autora, jde o tzv. *autorská slova*, např. *Běží, běží, běží plavovlasá. Běží, pořád běží smavovlasá.* (O. Mikulášek). „*Pan poslanec se prochází?*“ *zaklokotal kněz. „Zajisté, důstojnosti,“ hebce zašřavnal poslanec.* (K. Poláček)
- Charakter poetismů však nemají **neologismy** tvořené zvláště ve sci-fi literatuře jako pojmenování „nových“ skutečností, př. *s-maso, s-zmrzlina, zambyt* (V. Páral).
- V poezii se často vyskytuje **epitet ornans** (*kulatý měsíc, třísla sluneční, zbrojný krok*), v lidové poezii jsou frekventovaná adjektiva ve funkci **epitet constans** (*vraný kůň, tmavá noc, růžové sny, bledý měsíc, černé oči aj.*).
- Příznakové jsou rovněž **frazeologické jednotky lidového původu**, které se vyskytují i v současné literární tvorbě, př. *Ale ty jsi přece nejhezčí holka z celé ulice. Krev a mlíko! Tvářičky jako růžičky a zoubky jako perličky! mele robot Fifi.* (V. Páral)

Z dalších příznakových prostředků uvádíme:

- Užití **synonymních lexémů**, které slouží k různému označování např. hrdinů literárního díla. M. Pujmanová v *Předtuše* označuje Jarmilu nejen vlastním jménem, ale i jako *děvčátko, dívka, dívčina, holka, holčička, ženská, žába, žabka, slečna* apod.
- **Kumulace slov souřadných** (enumerace) umocňuje výpověď autora: *A vysoko na horách nad pralesy již a blízko plynoucím oblakům leží sluncem zalité plochy slavných polonin, jejich pestrá nádhera hořců, bílých pryskyřníků, žlutých fialek, macešek, jestřábníků, kopretin a krvavých kakostů je tím větší, čím chudší je píce, spásaná zde stády dobytka.* (I. Olbracht)
- **Dialektismy** nejsou v současné literatuře již tak frekventované jako v dílech starších, v nichž sloužily k charakteristice postav i prostředí. V současné literatuře se používají k vyjádření komičnosti (např. Křenek *Bez ženské a bez tabáku, Matějka Náš dědek Josef* aj.), uplatňují se ve vzpomínkových vyprávěních i jinde.
- Slova z **obecné češtiny** mají v krásné literatuře vysokou frekvenci, a to nejen v řeči postav, ale i v řeči autorské, v níž je chápeme jako poetizační prostředek. V moderních dramatech se stala reprezentantem živě mluvené řeči každodenního života.
- Slova **slangová** a **profesionalismy**. U některých autorů přestávají tato slova někdy být prostředkem stylové aktualizace textu, ale používá se jich nepromyšleně, bez záměru.

Zvláštní postavení má v uměleckém textu *citát* a *slova citátová*. Jde o prostředek poetizace textu; v próze tvoří kolorit příběhu, v poezii jsou zdrojem básnických obrazů (*...a známá chuť divokého ovoce duku salak durian / anebo papaja / zrcadlí ve mně vzpomínky na tuto tropickou krajinu.* K. Biebl). Ojediněle lze využít i cizí grafiky (*myš pronesla mycheto; Skot pan Neverley, Ital Mazzani* - K. Čapek). Cizojazyčný úryvek může být v textu přeložen (*L'or est une chimère, zlato je přelud, říkala jsi v souhlase se mnou kdysi a snad to říkáš dodnes.* L. Fuks), nebo zapojen do textu bez překladu, pokud sdělení v něm obsažené není podstatné (*...že se ptám na radu právě Vás. Es scheint, dass Sie mich nicht richtig verstanden haben. To má totiž jeden velmi prostý důvod.* L. Fuchs).

Citát a citátová slova

Nově se uplatňuje také makarónská výstavba textu, př. *To? To mi ani nekroslo hlavou. Vel, jů non, já jsem strašlivě aseptibl, na co slyším. Jak sem ten tejden entrtejnovala mámu a všechny ty tety a kazns a frends, tak sem úplně zapomněla skoro anglicky.* (J. Škvorecký)

Příklad

Ukázka makaronské poezie z tvorby studentů

A time

For everything is season, / tak proč je všude kolem shon? / There is a time to be born, / těší se na to ona i on. / There is a time to die, / tak proč se lidé stále ptaj? / There is a time to weep, / jednou bude zase líp. /

There is a time to laugh, / tak všeho nech a užij si to.

Jak Don Juan jsem si písk

The Isles of Grees / Mám na jazyku správnej tón / the mountains look on marathon / A verše tančí mozkiem mým.

Lord Byron na mě právě kejv' / for standing on the persians'grave / A řekl pravdu jako bejk / I could not deem myself a slave.

There was a young man called Ben / měl svého času snad sedm žen / and cause he had very little money, / dohodly se milé dámy, / že uspíší jen jeho soudný den.

A letter

I'd like to be your friend / fakt vnímám ten tvůj nový trend / To be a perfect girl / však nestačí jen plácát gel / to your long and curly hair / You ought to be more friendly / Tím končím. Your Bradly

Lesk pohasl jí v očích

dotančila, chuděra / NON, elle s'est jamais reveillée / C'était lácion de l'I.R.A.

(Střední škola)

Časté je využívání *expresivních výrazů*. Výrazy s kladnou expresivitou mají vysokou frekvenci např. v textech pro děti (*Moc a moc malých švadlenek / pospíchá do domečku / tancují tam šlapáka / po hebkém jehelníčku*. F. Halas), výrazy s negativní expresivitou jsou výrazným prostředkem aktualizace textu (*Předseda záložny, kdykoli otevře svou moulu, slintá a kolem jeho ropuší díry třpytí se provázky, padající na břicho*. V. Vančura), vulgarismy by se měly vyskytovat pouze v řeči postav, i když se v současné době velmi rozšiřují u celé řady autorů a vyskytují se např. i v titulech knih (*P. Šabach - Hovno hoří*).

Expresivní výrazy

V uměleckých textech se vědomě využívá *polysémie* (*Sebrali se a nechali / houf špačků v popelníku; / ty aspoň nadávají mi / po dobrém špaččím zvyku*. M. Florian), *homonym* (*Co je to smrt / At' brousí kosu / když kos zpívá / spí*. J. Seifert), *paronym* (...žádná nevydržela tak dlouho „dělat dobrotu“, neboť tu dělala každá tak dlouho, dokud jí z ní nevypadlo - „b“- .K. M. Čapek-Chod), *antonymie* (*Dvě oči jako misky vah / na jedné smích, na druhé žal / ty sám jsi jako na vahách / zda smíš jít blíž, zda smíš jít dál*. J. Seifert).

Je třeba si uvědomit, že možnosti při využití slovní zásoby jsou téměř neomezené a úzce souvisejí s individuálním stylem jednotlivých autorů.

Hláskové prostředky

Autoři uměleckých děl často záměrně porušují konvenci danou současnou kodifikací a snaží se text aktualizovat také hláskovou stylizací (*deš dum - jdeš domů; přinde - přijde; nédýl - nejdéle aj.*).

Hláskové prostředky uměleckého stylu

Poměrně frekventované jsou tvary z obecné češtiny (*Byl vám takovej fajn vzduch, slunce svítilo ...zkrátka akorát na výlet. A jak vám letím, tak najednou minu takovýho ...jak bych to řekla. Moh bejt fešák, ale už se dlouho neholil a byl samej prach*. J. Suchý).

Prostředkem poetizace se stává volba výrazů obsahujících méně obvyklé hláskové seskupení, jde zvláště o citoslovce a slova od nich odvozená (*blaf - blafat, t'uk - t'ukat, t'ukání*), popř. expresivní slova (*ňouma, št'ourat, čoudit*) apod.

V poezii, ale i v prozaických textech má významné místo *zvukomalba*, která vychází z libozvučnosti jednotlivých hlásek. Vytvářením kontrastů mezi různě libozvučnými zvuky

může vzniknout text s výrazným poetickým účinkem (...*spí myrty s mírnými lístky a mírnými stíny / spala stará zahrada jas jasan v snách / rybíz nabízí rty Filipíny / a tráva vstávala zrána na hradbách*. K. Biebl).

Zdrojem estetické kvality textu může být také *kumulace slov jisté délky* (*Žil kdys kdes chlap. Dá se říct též muž či kmán, jak kdo chce. Já ho zvu chlap. Nu, a on krad, ten chlap. Krad, co moh a kde moh. Zvlášt' když měl hlad*. J. Werich).

V uměleckých textech se také někdy vyskytuje *paronomázie*, tj. opakování výrazů ze stejného kořene (*SVĚT / SVĚT -lo / SVĚT -lonoš / SVĚT -luška / SVĚT -lice / SVĚT -obol / SVĚT -ák*. V. Nezval) nebo tvořených stejnými příponami (*Co povyku a pachtění, co práce mravenčí, čeho všeho zkoušení, vážení, radění, usnášení, schůzování, hlasování; kolik nápadů přetřásání a myšlenek vírného bubnování, rozhodování, co urputných náporů a kolik neústupné vůle*. J. John).

Morfologické prostředky

Jsou často frekventované, avšak žádné z nich nemůžeme označit jako typické pro umělecký styl. Z hlediska frekvence jsou např. v popise častá podstatná a přídavná jména, ve vypravování slovesa, v literatuře pro mládež konkrétní jména a personifikující slova, lyrizovaný projev má vysokou frekvenci adjektiv a hodnotících slov, dramatizovaný text je v replikách bohatý na částice, citoslovce, oslovení, ukazovací zájmena, v próze (v pásmu řeči postav) a v dramatu jsou frekventované některé druhy zájmen, zvláště osobních, tázacích a ukazovacích apod.

Morfologické
prostředky
uměleckého stylu

Vedle nespisovných prostředků z obecné češtiny se uplatňují také tvary zastaralé a zastarávající, zvláště přechodníky a přechodníkové vazby (*Na těchto hovorech kouzelník Arnošek neměl účasti. Stál jsa opřen o brlení plovárny, stál maje nohu přes nohu, díval se a mohl si pokuřovati. Krátce, stál dívaje se a díval se stoje*. V. Vančura), předminulý čas (*Použivše zmatku toho, odnášeli, co si byli právě prohlíželi, když tento povyk se strhl, a co ještě nezaplaceno v rukou drželi*. K. Světlá) apod. U některých autorů se vyskytují tvary již zcela zaniklé, které však slouží k přiblížení koloritu doby („*V hrdlo lžeš!*” *rozkřikl se muž s lucernou. „Věziš, že jsem usedlý pražský měštěnin a věrný Čech. Ale ty jsi jistě cizozemec poběhlý, ježto mluvieš nějakú změtenú řečí a odieváš se takým rúchem potvorným.*” S. Čech).

Syntaktické prostředky

Využívá se skladebných prostředků všech stylů. I když je jedním ze základních znaků uměleckého stylu variabilita, neznamená to ještě, že by umělecké projevy měly být za každou cenu jazykově pestré. Někdy se stereotypnost a opakování jistého jazykového prostředku zvolí záměrně k výraznému vystižení situace, prostředí nebo osoby. Rozdíly autorského stylu jsou značné.

Syntaktické
prostředky
uměleckého stylu

Syntaktické poetismy se týkají např. postavení přívlastku neshodného (*harfy tón, strůny zvuk, lásky bol*) nebo slovosledné inverze (*Ale já mimo šel a jen jsem stanul všude, kde rudější makový planul dnes ráno rozvitý květ*. S. K. Neumann).

Různé postoje mluvčího jsou realizovány větami tázacími, přacími nebo zvolacími, často bývají v pasážích úvahových a naznačují sblížení vypravěče s postavou.

Patrné je i funkční užívání zvláštností větné stavby, zvláště jako prostředku poetizace vyjádření.

Příznačné jsou mimo jiné dvě tendence:

- **Osamostatňování částí výpovědi**, a to jak v řeči autorské (*Apríl. Většinou chladný. Umrholený a upršený. Sotva cesty oschnou, hlásí se nová přeháňka.* L. Štěpán), tak v řeči postav (*Jirka mi řekl: „Pitomče! Měl jsi ji na dosah. Jen ji za krkem zmáčknout!”* O. Pavel).
- **Spojování relativně samostatných informací do jediného větného celku**, které odpovídá asociativnímu myšlení postavy (*Den z dovolené, řekl tatínek a posadil se na kavalec, a zavřel oči, měl ty nejkrásnější šaty, protože za hodinu zasedá správní rada pivovaru a on tam přednese zprávu o tom, jak zvýšit odběr piva.* B. Hrabal).

V moderní próze bývá oslabována hranice mezi řečí autorskou a řečí postav, např. využíváním polopřímé, nevlastní přímé a smíšené řeči.

Kompoziční prostředky

Kompozicí rozumíme uspořádání a členění nadvětných kontextových útvarů. Podle toho, v jaké míře se na výstavbě kontextu zúčastňuje a podle toho, jakým způsobem se kombinuje řeč autora a postav, rozeznáváme dílo epické, lyrické a dramatické.

Kompoziční
prostředky
uměleckého stylu

Shrnutí

- Funkční styl zahrnuje oblast vyjadřovacích prostředků a postupů, je dán určitými slohovými útvary a tvoří s jinými funkčními styly soustavu funkčních stylů spisovného jazyka.
- Funkce je dána vztahem mezi jazykovým prostředkem a jeho účelným využitím.
- Funkční styly obvykle dělíme na prostě sdělovací (běžně dorozumivací), odborný, esejistický, administrativní, publicistický, umělecký.
- Základní funkcí uvedených stylů je funkce sdělná (informativní, dorozumivací), která je doplněna o funkce další (odbornou, estetickou, agitační, vzdělávací aj.).
- Hovorový styl je primárně styl konverzační (dialogický), převažuje v něm mluvenost, fixace písmem se nepředpokládá, primární je funkce dorozumivací, převažuje dialogičnost. K základním vlastnostem patří: volnější vyjadřování, stručnost, jednoduchost, subjektivní hodnocení, sklon k expresivnosti, tolerance nespisovných prvků (zvláště lexikálních).
- Odborný styl má základní funkci odborně sdělnou, texty jsou nociónální povahy. Tendence k co nepřesnějšímu předání informací vede k vytváření textových modelů. Obvykle se dělí na styl teoretický, prakticky odborný, učební, populárně naučný.
- Administrativní styl má základní funkci řídicí, sdělovací a operativní (správní). Hranice s ostatními styly není zřetelná.
- Publicistický styl má informovat, ovlivňovat, přesvědčovat, získávat i vychovávat. Příznačná je modelovost způsobů vyjadřování. Znakem je automatizace a aktualizace lexikálních prostředků. V rámci publicistického stylu rozlišujeme žánry zpravodajské, analytické a beletristické.
- Umělecký styl má základní funkci esteticky sdělnou. Texty mají široký slovník a index opakování slov je velmi nízký. Součástí lexikální vrstvy jsou poetismy.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Jak můžeme charakterizovat funkční styl?
2. Jaké dělení funkčních stylů se rozšířilo v české stylistice?
3. Co patří k základní funkci hovorových projevů?
4. Které jazykové prostředky jsou frekventované v hovorovém stylu?

5. Jak můžeme charakterizovat základní znaky odborného stylu?
6. V čem spočívá tendence k nadčasovosti odborných projevů?
7. Jaké dělení odborného stylu se nejčastěji používá? Charakterizujte je.
8. Charakterizujte základní funkce administrativního stylu.
9. Které jazykové prostředky jsou v administrativním stylu frekventované?
10. Jaký je rozdíl mezi esejem a esejistickým stylem?
11. Uveďte základní charakteristiky publicistického stylu.
12. Co rozumíte pro pojmem modelovost způsobů vyjádření?
13. Čím je charakteristická automatizace a aktualizace lexikálních prostředků?
14. Charakterizujte základní funkce uměleckého stylu a jazykové prostředky, kterých využívá.

Pojmy k zapamatování

- funkce
- funkční stylistika
- soustava funkčních stylů
- styl hovorový (prostě sdělovací, běžně dorozumivací)
- styl konverzační
- styl odborný
- styl publicistický
- styl esejistický
- styl administrativní
- styl řečnický
- kolokvialismy
- pejorativa
- meliorativa
- slang
- slova knižní
- univerbizace
- textové modely
- teoretický styl
- praktický odborný styl
- učební styl
- populárně naučný styl
- termín
- nominalizace
- profesionalismus
- publicismus
- modelovost způsobů vyjádření
- automatizace lexikálních prostředků
- aktualizace lexikálních prostředků
- kondenzace
- nepravé vedlejší věty
- lead
- perex
- poetismy
- autorská slova
- neologismy

Průvodce studiem

Společně jsme dokončili druhou obsáhlou kapitolu zaměřenou na základní seznámení

s funkčními styly i s jazykovými prostředky, které se v nich často vyskytují. Kapitola je doplněna o cvičení i úkoly (včetně jednoho úkolu korespondenčního). Doporučuji vám, abyste zařazeným úkolům věnovali pozornost a své řešení si vždy ověřili v příloženém *Klíči*. Přeji vám trpělivost a hodně úspěchů při studiu. Jsem přesvědčena o tom, že i k této kapitole se budete vracet, protože učivo o funkčních stylech prolíná celým pojednáním o stylistice.